

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Торғай газеті

ЖАРИЯЛАНДЫ
05.02.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/131129/>

1869 жылдың 2 қаңтарынан бастап Орынбор және Сібір ведомстволарына тиесілі аумақ қайта құрылды және ол Торғай облысы деп аталды. Оның құрамына 4 округ, 28 болыс кірді. 1879 жылы Орынборда облыстық басқарма жанындағы Баспасөз орталығы ұйымдастырылып, оның ресми органы – «Торғай» газеті шыға бастады. 1895 жылдан бастап осы басылымға қосымша бейресми — 1910 жылға дейін созылған «Торғай газеті» басылып шықты. Газетте Шоқан Уәлиханов пен Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен шығармашылығы туралы материалдар жарияланды.

«Торғай» газетінде араб графикасы негізінде қазақ тіліндегі материалдар басылып шықты. Басылымда жұт, эпидемия туралы көптеген материалдар болды. Қоғамдық құбылыстарды, ауызша халық шығармашылығының үлгілерін сынайтын фельетондар жарық көрді. Дәл осы уақытта 1887 жылы 24 маусымда қазақтардың тарихы мен өмірін білетін сауатты адамдар газетке халықтың өмірі мен көшпелі өмірі туралы материалдар жазылды. Бұл ортада алғашқылардың бірі болып Ыбырай Алтынсарин болды.

Газет редакторы А. Балғымбаев болды. Газетті басқара отырып, ол тек әкімшілік жұмыстармен айналысып қана қоймай, оның беттерінде жиі сөз сөйледі, орыс басылымдары үшін материалдарды қазақ тілінен орыс тіліне аударды. Революциялық қозғалыс жылдарында «Торғай газеті» прогрессивті бағытты ұстанды. Революция қарсаңында газетте қазақ еңбекшілерінің «өз» байлары мен патшаның шексіз өз бетімен билеушілігі тарапынан қос езгісі туралы материалдар жарияланды.

«Торғай облыстық хабаршысының» бейресми бөлігі «Торғай газеті» жексенбілік қосымша ретінде Орынборда 1895 жылдан 1910 жылға дейін жарық көрді. Газеттің алғашқы жылдарындағы редакторы Торғай облысының әкімшілігінде «бөтен мәселелермен» айналысқан кеңесші Иван Иванович Крафт болды. Газетте қазақ фольклорының, этнографиясының үлгілері, сондай – ақ тарих бойынша орыс және қазақ тілдеріндегі танымдық мақалалар үнемі жарияланып отырды. Газет далада тұратын өзінің жергілікті тілшілеріне ауа – райы болжамдарын (белгілерін) жинап, оларды түпнұсқада немесе орыс тіліне аудармасымен жібереді. 1895 жылы Оренбургтағы №39 «Торғай» газетінде Ахмет Байтұрсынов газеттің сұрауына жауап беріп, қазақ тіліндегі

белгілердің 36 түрлі нұсқасын жариялау үшін жіберді. Ол бұл мақаланы «Қазақ белгілері мен мақал – мәтелдері» деп атады. Мақаланың атауына «мақал – мәтелдер» сөзін қосу себебі кейбір белгілер туралы сөз болғанда, ол қазақ мақал – мәтелдерін келтіріп, түсіндірді. Яғни, мақала гипотетикалық шеңберден шығып, оның негіздерін кеңейтіп, қазақ мақал – мәтелдерін қамтиды. Ахмет Байтұрсынұлының осы мақаласынан «тұманда күннің шығуы ыстық ауа – райын білдіреді», «аспанның ашық шетінде күннің батуы мен өте қызыл таң ыстық ауа – райын бейнелейді», «жазда бұлтқа күннің батуы жаңбыр жауатынын, ал қыста қар жауатынын білдіреді», «егер жаңа айдың көлбеу жағдайы болса, онда осы айда ауа – райы малға қолайсыз болады, ал егер тік болса, ауа – райы қолайлы болады» және осы секілді көптеген пайдалы ақпаратты алуға болады.

Сонымен қатар, газет өз беттерінде «қырғыздардың» (яғни, қазақтардың) этнографиясы мен тарихына қатысты әртүрлі материалдарды орналастырды. Атап айтқанда, 1896 жылдың мамыр – шілде айларында газет қазақтардың халықтық емдеу әдістеріне, ең алдымен жергілікті бақсылар мен емшілер қызметіне арналған «надандықтың қараңғылығында» атты төрт очерктер сериясын жариялады. Очерктерді төрт түрлі автор жазған: Александр Жилцов, Петр Вавилов, «Құл (тұтқын)» бүркеншік атымен белгісіз автор және соңында Михаил Шапошников. Бұл авторлар туралы қосымша ақпарат жоқ. Бірақ, шамасы, олар белгілі бір жағдайларда қазақ бақсыларының экзотикалық тәжірибелерімен таныса алған жергілікті әуесқой этнографтар болды. Дегенмен, олардың жарияланымдары, белгілі шамандық зерттеуші В.И. Басилов атап өткендей, айтарлықтай ғылыми құндылыққа ие. Басилов құлдың мақаласын ерекше атап көрсетеді: оның пікірінше, бұл мақала «қазақ шаманизмі бойынша ең жақсы жұмыстардың бірі» және мақала авторы «байқаушы және қазақ өмірін білетін адам» деп жазылған.

Осылайша, қазақ халқының тұрмыс тіршілігі мен күнделікті өмірімен таныстырған «Торғай газеті» аз тиражбен шықты, себебі газет басылымдарының мәнін түсінетін қазақ ортасынан келген сауатты және ғалымдардың саны өте аз болды.

КМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.